

približnih mer (velikosti) poleg številnih fotografij, saj bi s tem knjiga nedvomno veliko pridobila.

„Pomen moke.“ Krajše poglavje, v katerem zvemo, da je v okolici Trsta nekoč raslo žito in da so imeli mlino. Iz kupljene moke (veliko je bilo tudi iz uvoza) so si krušarce same pripravljale mešanico za peko. Značilno za škedenjski kruh je bilo, da je bil vedno bel, celo med vojno.

„Pomen vode.“ Poglavje je opisano zelo nazorno, z narečnimi izrazi za posamezne posode v gospodinjstvu (spet škoda, da ne zvemo nič o njihovi velikosti, iz kakšne vrste lesa so bile narejene, itd.), dalje govori tudi o pomenu vode za pranje perila.

Daljši zapis „Od kod drva“ pokaže, kam vse je posredno segala dejavnost Škedenjk — celo do Čičarije. In ne nazadnje so za etnologa zelo pomembni podatki o cenah posameznih fašin in kako je potekala njihova prodaja.

„Pot škedenjskega kruha v mesto“ in „Kako so Škedenjke nosile kruh v mesto“. Obe poglavji opisujeta, ob katerih urah so nosile ženske kruh v Trst, kar je bilo odvisno tudi od tega, komu so ga nosile. Zvemo o prijateljstvih med posameznimi, ne redko zelo uglednimi tržaškimi družinami in krušaricami in o tem, da so kruh včasih prodajale tudi ženske, ki se s peko niso ukvarjale. Kadar so oblasti prepovedale prodajo kruha, so vendar obstajale nekatere izjeme ali pa so se krušarice kako drugače znašle. Morda bi pripomnila tole: zdi se mi, da bi morali na tem mestu objaviti zemljevid Trsta z okolico; s tem bi nepoznavalci tega območja lahko nazorno spremljali vsakodnevne poti krušaric.

Krušarce so peklo »kruh na italijanski način«, kar pomeni, da je bil vedno narejen iz bele moke; v ostalih delih Avstrije so poznali namreč črnega.

„Trdo delo, zaslužek različen“ in „Krušarica in njen značaj“ — Dve manjši poglavji pripovedujeta o zaslužku, ki ni bil velik, pa vendar je precej prispeval k blagostanju družine in o milem značaju teh žensk, ki so se mnogo naučile pri plemenitih družinah Tržačanov. Tudi odstavek o materinstvu kaže odsev njihovega trdega dela.

Potem nam avtor našteje še vse ostale aktivnosti krušaric (sodelovanje v raznih združenjih, pevskih zborih, njihovo udeležbo na romanjih), nekako vrine poglavje o higienskih predpisih (to bi verjetno sodilo bolj v prvi del knjige), našteje razne obrtnike, ki jih je Škedenjka »zaposlila« ob svojem delu.

Sicer pa so se s peko kruha ukvarjale tudi priseljenke v te kraje. Prihajale so iz Istre in včasih jih je bilo celo več kot domačink. Ob tem je zanimivo, da so delo na polju opravljali moški.

„Krušarica in narodna noša“. Najprej bi se morali vprašati, kaj je to »narodna noša« in ali je termin sploh ustrezen. Ker pa tu ni prostor za takšne debate, menim da je najbolj ustrezen kar podnapis pod sliko (str. 111): »Nekatere škedenjske krušarice so imele svojo nošo.«

V obsežnem poglavju „Razni cerkveni in ljudski običaji“ zvemo veliko o praznikih in praznovanju v Škedenju. Spet spoznamo precej narečnih izrazov; škoda pa je, da za nekatere avtor ne pove, kaj pravzaprav pomenijo (npr. klepetci, škrebutulje — str. 114, ali dopler — str. 116). In še tole: imejmo raje ljudske »šege«, »običaje« naj uporabljajo drugi!

Da „Niso peklo samo Škedenjke“ smo spoznali že v nekaterih prejšnjih poglavjih. Tu nam avtor našteje še vse ostale vasi okoli Trsta in še nekatere v Istri — vse do Buj in Novega grada. To »krušno« tržaško zaledje pa bi si (vsaj tisti Slovenci, ki smo nekoliko oddaljeni od Trsta) bolje predstavljali z majhnim zemljevidom teh krajev.

Zakaj in kako se je končalo dolgo obdobje krušaric, spoznamo v „Koncu večstoletne tradicije“.

V sklepnem delu knjige najdemo še uporabljeno „Bibliografijo“ in „Osebna pričevanja“.

Dušan Jakomin nam s Škedenjsko krušarico odkrije neznano, a zato nič manj zanimivo stran tržaške zgodovine. Z natančnim delom in s številnimi podatki v besedi in sliki smo tako dobili knjigo, ki jo preberemo s zanimanjem in s spoštovanjem.

Sinja Zemljič-Golob

Ivan Sedej, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana, Prešernova družba, 1989, 244 str., 243 barvnih in 10 črnbelih fotografij ter 6 risb tlorisov hiš.

V seriji *Sto slovenskih*, ki jo od leta 1987 pripravlja Prešernova družba v okviru svojih rednih letnih zbirk, je izšla tudi Sedejeva knjiga *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*. S to serijo smo Slovenci dobili zanimive antologije, katerih

skupni imenovalec je izbor sto najpomembnejših, najzanimivejših, najkvalitetnejših, najlepših in sploh naj... sestavin s področja različnih družboslovnih in naravoslovnih ved. Gre torej za široko zasnovan knjigotrški projekt, ki je doživel komercialni uspeh in obenem vzbudil zanimanje strokovne javnosti.

Ivan Sedej je kot dolgoletni sodelavec Prešernove družbe (spomnimo se samo njegovih prispevkov s področja likovne kritike in varstva stavbne dediščine v *Obzorniku*) imel to možnost, da je že dvakrat pripravil izbor »sto naj...«. Najprej je »izbral«¹ Sto najlepših umetniških slik, nato pa še Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem. V obeh izborih imamo opravka s številom »sto«² ter stopnjevanim privednikom »lep«, torej s kriterijem številčnosti (kriterij določil založnik) in kriterijem estetike, kot enim izmed najpogostejših kriterijev umetnostnozgodovinske stroke. Predvsem slednje nas že v naslovu knjige navaja k misli, da je avtor obravnaval sto kmečkih hiš predvsem z zornega kota omenjene stroke, saj s pozicij etnologije ta kriterij ne vzdrži kritike. Težko pa bi ta oznaka vzdržala tudi pri izborih drugih strok v seriji, če bi na primer zapisali Sto najlepših naravnih znamenitosti, ali pa, če smo res nekoliko zlobni, Sto najlepših slovenskih znanstvenikov...

Zavestna usmeritev avtorja, da obravnava izbrano materijo »stohit kmečkih hiš«³ zlasti z vidika umetnostne zgodovine, je ob branju knjige vseskozi prisotna. Vendar pa način obravnave gradiva ni rezultat udinjanja »gosposki umetnostni zgodovini«⁴ (ta sočen izraz si izposodil pri M. Zadnikarju, ki je ocenjeval Sedejevo Ljudsko umetnost na Slovenskem v *Traditiones* 16), kot je rezultat preprostega dejstva, da je isti avtor oral ledino na področju aktivnega varstva tako imenovanih etnoloških spomenikov. Dan za dnem je brusil osti ob vedno nadvlade željnih kolegi. Sedej je namreč v vrednotenju in posledično tudi v izbiranju tako imenovane etnološke dediščine (ali etnografske ali ljudske ali tradicionalne ali kmečke ali lahko tudi kako drugače imenovane stavbne dediščine) uvedel kriterij stila in časa, ki pa sta izraziti kategoriji umetnostne zgodovine. S tem je uspel razvrstiti vse sestavine stavbarstva po časovni lestvici, ga tako ali drugače likovno označil ter s tem dopolnil geografsko tipološko shemo, ki so jo etnologi prevzeli od geografov (A. Melik). Poseben pomen v Sedejevem strokovnem delu pa predstavlja uvedba socialnega kriterija, ki je etnološka kategorija v vrednotenju tako imenovane etnološke stavbne dediščine. Z uvedbo tega kriterija in s postopnim prenašanjem sodobnih etnoloških usmeritev (prenos s materije na nosilce) tudi na področje spomeniškega varstva, se je po Sedejevi zaslugi močno razširil zorni kot varstva celotne stavbne dediščine. Na sezname varovanih stavb so prišle tudi preproste stavbe, ki bi jih sicer v konservatorski stroki prevladujoč likovno-arhitekturni kriterij povsem spregledal.

Tem svojim kriterijem in načelom, ki si jih je Sedej kot umetnostni zgodovinar in etnolog nabiral v konservatorstvu že v šestdesetih in sedemdesetih letih, je ostal zvest tudi v tej knjigi. In iz tega zornega kota moramo »brati«⁵ Sedejevo zadnje književno delo, ki ga bogati poljudna lahkotnost pa tudi spretno interpretiranje strokovnih vprašanj in virov.

Sedej je svojo knjigo razdelil na dva osnovna vsebinska sklopa. V Predgovoru je opisal splošne značilnosti kmečkega stavbarstva na Slovenskem etničen ozemlju, v nadaljevanju, ki ima enak naslov kot knjiga pa je na sebi lasten način opisal 100 domačijskih enot, posameznih stavb ali del njihovih najvidnejših sestavin (freske na zunanjščinah stavb).

Avtor skuša na začetku Predgovora opredeliti svoj predmet in postavlja mejo, do kam še sega področje njegovega zanimanja. Pri tem ima težave, saj jasni meje, kaj je ljudsko ali kmečko in kaj spada med »reprezentančne umetnostne spomenike«⁶ skorajda ni. Tudi tako imenovana visoka arhitektura je prepletena z vrsto regionalnih posebnosti, ki so sicer temeljni atribut kmečkega stavbarstva. Pravi, da življenje nikoli ni potekalo ločeno, temveč so bile vedno povezave med grajsko gospodo, duhovščino in ljudstvom. Prav zaradi tega je na našem ozemlju toliko »mejnih«⁷ primerov. Cerkev v Hrastovljah, vse prej kot reprezentančen umetnostni spomenik — spada k vasi, torej v kmečko okolje. Tudi Petrov pil, župnišče v Vuhredu (verjetno je imel v mislih strop župnišča v Vuzenici), stari mlin in mlinarjeva hiša v Postojni so najbolj ilustrativni primeri spomenikov, ki so zrasli iz pobud naročnikov najvišje družbene plasti, vendar so jim domači izvajalci glede na svojo obrtniško znanje dodali rustikalen videz.

Ta uvodna Sedejeva razmišljanja so vsekakor zanimiva, saj relativizira še vedno trdno in po mnenju nekaterih predvsem praktičistično delitev po »zvrsteh spomenikov«, ko je na primer »vladajočim«⁸ strokovnim krogom v konservatorstvu še vedno povsem jasno, kaj sodi v delokrog umetnostne zgodovine in kaj etnologije. Seveda se tudi v sodobnem konservatorstvu na Slovenskem kažejo spremembe na tem področju, saj se postopoma uveljavlja misel, da so fevdne meje posameznih strok preživela stvar. V ospredju je stavba (objekt), predmet kot ce-

lota, z vsemi likovnimi, konstrukcijskimi in vsebinskimi sestavinami. Spomenik ima takšne ali drugačne lastnosti, ki so jih posamezne stroke pojasnile iz svojih strokovnih izhodišč. Po tej logiki lahko nek kulturni spomenik, ki je pomemben za etnologijo, označimo za etnološki spomenik, seveda le, če nam ta opredelitev še kaj pomeni. V primeru, ko spomenike obravnava samo v kontekstu načina življenja, so lahko »etnološki spomeniki« tudi ljubljanska stolnica, katedrala v Gornjem gradu in podobno.

Zdi se, da je bil Sedej zaradi omenjene tradicionalne delitve dela v praksi »prisiljen« relativizirati meje in to mu je zlasti v Predgovoru uspelo. Z veliko spretnostjo pri uporabi zgodovinskih virov in z mojstrstvom v »branju« stavbarstva kot temeljnega vira, je uspel posamezne pojave vstaviti v njihovo življenjsko okolje. Lahko bi rekli: dal jim je dušo. S tem je obravnane sestavine predstavil na razumljiv način, pogosto tudi z določeno mero dramaturgije in koristne domišljije. Vendar pa je šel v »profanacijo« uvodnega besedila le nekoliko predaleč. Po moji sodbi je pomanjkljiva temeljna sistematizacija obravnavanega gradiva, kar vsekakor pogreša strokovnjak. Posamezne pojave avtor opisuje na več mestih (na primer gradbeni material, kritina). Bralec šele ob ponovnem branju dobi celovito predstavo o zgradbi uvodnega besedila, o značilnostih posameznih pojavov in o načinu opisovanja izbranih stavb. To pripombo povežemo s podobno zasnovano knjigo Petra Škoberneta, *Sto naravnih znamenitosti Slovenije* (Prešernova družba, Ljubljana 1988), kjer so bile v uvodu sestavine naravne dediščine označene sistematično in opisane v dobrem poljudnoznanstvenem jeziku. Pri opisih naravnih znamenitosti je Škoberner uporabil za tipološke skupine posebne znake, pa tudi znake, ki označujejo namen varovanja in možnost dostopov do naravnih znamenitosti.

Sodim, da bi bila podobna sistematičnost dobrodošla tudi v Sedejevi knjigi. Možnosti za znakovno označevanje sestavin izbranega gradiva, v smislu tipoloških, stilnih, socialnih (npr. znak za dom kočarja ali bogatega kmeta) in topografskih značilnosti je tudi na področju tako imenovanih etnoloških spomenikov dovolj. Knjiga bi s tem pridobila na preglednosti, saj gre navsezadnje za vodnik, ki mora biti čitljiv. Glede na praktičnost uporabe bi morala knjiga vsebovati abecedno imensko kazalo, saj splošno kazalo (str. 5—7) ne zadošča. Izpada je tudi pregledna karta Slovenije, na kateri bi bile vrisane lokalitete z zaporednimi številkami opisov.

Avtor nas v Predgovoru knjige poleg že navedenih dilem seznanja tudi z značilnostmi kmečkega stavbarstva. Spregovori o bogastvu oblikovanja, o lepoti utilitarne arhitekture (kozolec) in razvoju mestne in kmečke hiše, ki sta imela na začetku skupnega prednika. Prostorske danosti (utesnjenost v mestu) pa so pripomogle, da se je vsaka razvijala v svojo smer. Avtor označi tri osnovne tipe hiš in domačij na Slovenskem. Govori o alpski, primorski in subpanonski hiši ter še posebej o alpski in panonski dimnici. Odlične so razlage gradbenega razvoja posameznih stavbnih tipov pa tudi splošnih razvojnih zakonitostih stavbarstva, ki so vsakokratni odraz sočasnih družbenih dogajanj. Poučno je opisovanje raznih vrst kritin, ki so bile v preteklih stoletjih izrazito geografsko pogojene. Avtor kritje stavb označi tudi z vidika socialne pripadnosti njihovih lastnikov, saj spregovori o možnostih, ki so jih pri izbiranju kritin imeli kmetje, kočarji, gosposki meščani ali naduti graščaki. Po njegovem niso bile nič kaj prepričljive ločnice med posameznimi družbenimi skupinami, saj si je tudi graščak svoj dom pogosto prekrival z lesenimi skodlami.

Avtor obravnava stavbe tudi z vidika razporeditve notranjih prostorov, njihove višine, načinov kurjenja in temeljne opremljenosti prostorov. Stopi tudi na dvorišče in opiše tipične sestavine kmečkih domačij, kot so vrtovi, brajde, mize in klopi pred hišam in vodnjaki. Predgovor zaključuje s predstavitvijo skromnega jedilnega pribora in načinov hranjenja v preteklosti. Načini kurjenja so po njegovem vplivali na obliko hiš in prehrano njihovih stanovalcev.

Osrednji del knjige obsegajo opisi izbrane stavbne dediščine. Sodim, da je izbor nesistematičen, saj je avtor (po moji grobi statistiki) predstavil 26 domačij (vključno s enim muzejem na prostem), 49 stanovanjskih hiš (vključno s sedmimi muzejskimi stavbami) ter 18 poslopij, ki so v sestavu domačijskih enot (hlevi, kašče, kozolci, čebelnjaki, zidanice, kovačije, mlini, vaško obzidje, kmečke freske). Razkorak med naslovom knjige in izbranim gradivom je očiten, zato bi avtor moral pojasniti svoje kriterije izbora.

Avtor je 100 izbranih objektov razvrstil po času njihovega nastanka. Sodim pa, da je ta časovna struktura premalo poudarjena. Letnice nastankov posameznih stavb ali njihove približne časovne opredelitve so nepregledno vstavljene v sicer tekoče in jezikovno bogato besedilo. Toda glede na to, da imamo v rokah almanah, ki je primeren tudi za popotno torbo, bi moral biti avtor pri predstavitvi generalij

(lastnik, hišno ime, sinonim za spomenik, čas nastanka, material, lega na domačiji ali v naselju) mnogo bolj dosleden.

Kljub navedenim pomanjkljivostim, ki bi jih lahko avtor brez večjih težav odpravil ter knjigo dopolnil s prej navedenimi označbami, kartami pa tudi risbami (avtor je znan kot odlični risar in prava škoda je, da ob fotografijah ni več skic tlorisov hiš, značilnih detajlov ali krokijev, ki pogosto povedo več kot fotografije), gre za pomembno delo. Varovanje vse bolj izginjajoče stavbne dediščine našega vsakdanjka je velik in očitno nerešljiv problem. Prepričan sem, da je tudi ta Sedejeva knjiga prispevala svoj delež k temu, da se bo vsaj upočasnil proces izginjanja te vrste dediščine. Optimizem vzbuja tudi opažanje, da prav Sedejevo knjigo pogosto srečamo na knjižnih policah ljudi, ki so lastniki ene izmed opisanih stavb. To pa ni majhna stvar, saj tovrstne literature na trgu ni nikoli dovolj.

Vito Hazler

Roman Gašperin, *Enci benci na kamenci*. Slovensko otroško izročilo. Osn. šola F. S. Finžgarja, Lesce 1990. Spremna beseda Marije Stanonik. Ilustriral Zvonko Čoh. 107 str.

Z mešanimi občutki gledam bogato ponudbo otroških knjig pri nas. Moti me, da so *otroške*, a da jih je le malo za *otroke*. Pri tem puščam v nemar zloglasne (tuje) slikanice, v katerih se šopirijo neznani (a tudi znani) pesnik(un)ji s svojimi za lase privlečenimi, šepastimi verzji. Prava poživitev v tej pisani beri je zbirka »Enci benci na kamenci«, ki jo je zbral in pripravil Roman Gašperin. V zbirki je 50 izštevank iz otroških ust, torej zares iz slovenskega otroškega izročila. V svoji spremni besedi nam Marija Stanonik predstavi avtorja kot slavista in etnologa. Sam sem pred 50 leti v svojem »Veselja domu« (Ljubljana 1942) objavil nekaj takega blaga. Izbor je zmeraj subjektivna stvar. Gašperin je imel dosti srečno roko, marsikaj starega so otroci že modernizirali (»Ti si čašica v čaši trobotence«, str. 102, pa gotovo ni ljudsko-otroška!). Izštevanke so — čeprav z njimi ne »izštevamo« — po moji izkušnji s triletnim vnučkom neverjetno hvaležno branje, posebno, če jih bereš otroku ob sliki. O ilustracijah Zvonka Čoha mi sicer ne pristaja sodba, skusil pa sem, da jih otrok ob njihovem včasih karikiranem realizmu dobro sprejema (manj posrečena je npr. vprašljiva slika na str. 93). Zamisel o izdaji take zbirke je posrečena in sledilo naj bi ji še več drugačnih, a vzetih iz odrinjene zakladnice »otroške folklore«.

Niko Kuret

Andrej Šušter Drabosnjak, *Zbrana bukovniška besedila 1*, Marijin pasijon 1811, Izdajo zasnovala in uredila Herta Lausegger, Mohorjeva družba v Celovcu 1990. (22 + 130 str.)

V okviru Zbranih bukovniških besedil Andreja Šušterja Drabosnjaka je kot prva knjiga izšel Marijin pasijon iz leta 1811, ki pomeni v faksimilu (posnetek izvoda dr. Pavleta Zablatnika) in v prečrkovanem (prirejenem) prepisu osrednji del publikacije.

Delo ima 22 strani uvoda (rimsko oštevilčenih), faksimile pasijona obsega 72 strani (dejansko 36, saj sta na eni strani publikacije objavljeni dve strani faksimila), ki jim sledi prepis z novo obliko paginacije za dejanske strani (od 73 do 116). Na koncu so uredniške opombe, primeri novjših rokopisnih prepisov Marijinega pasijona in seznam podpornikov izdaje.

Urednica je v uvodu do neke mere opisala probleme bukovništva, jezika koroških bukovnikov (posebej Andreja Šušterja Drabosnjaka) in Marijin pasijon.

Ena glavnih ugotovitev je, da je Drabosnjakov jezik, še posebej pa jezik Marijinega pasijona, »koine, ki se opira na eni strani na staro protestantsko osrednjo slovenščino, na katero se navezuje katoliška tradicija Evangelijev in listov, na drugi strani pa na kulturnozgodovinsko pomembne apokrifne spise...« Poleg tega omenja še tretjo prvino, regionalno barvo jezika in osebno različico pravopisa. Poenostavljeno je model — pisno izročilo osrednjeslovenske jezikovne tradicije — realiziran znotraj ustnega, besedilo je preoblikovano v narečni tradiciji.

Rešitev, ki jo ponuja prva knjiga zbranih Drabosnjakovih bukovniških besedil, je lahko predvsem na eni ravni z gled na nadaljnje zbirke: Težavnega dialektološkega dela se je lotila domačinka, ki ji je po navedbah v mnogočem pomagal dr. Pavle Zablatnik. Tako se bo mogoče najzanesljiveje opreti na njihove razlage in razumevanje semantičnih ravni besedila. Prav pomanjkljivo znanje o koroških narečjih (Drabosnjakovih besedil) so očitali nekaterim Nekoroščem.